

Urach – južnoslavenski prevoditeljski i izdavački projekt u doba reformacije

ALOJZ JEMBRIH

*Sveučilište u Zagrebu, Hrvatski studiji, Borongajska cesta 83d,
HR 10000 Zagreb, ajembrih@hrstud.hr*

1.01 Izvirni znanstveni članek – 1.01 Original Scientific Article

---

Urach predstavlja pomemben projekt v obdobju reformacije. Četudi ob koncu ni imel trajnejšega vpliva v južnoslovanskem prostoru, za katerega so se tiskale knjige v glagolici, cirilici in latinici, je v svoji pojavnosti zanimiv kot kulturni in prevajalsko-izdajateljski podvig. O njem je bilo doslej že veliko napisanega, a je ob jubilejni 500-letnici reformacije o njem ponovno spregovorjeno z vidika nekaterih novih podatkov.

Urach was an important project in the period of Reformation. Although it eventually had no lasting impact in the South Slavic area, where books were printed in Glagolitic, Cyrillic and Latin alphabet, it represents an interesting feature regarding culture, translation science and publishing. Much has been written so far about it, but at the 500th anniversary of Reformation it is discussed once more in the light of some new data.

Ključne besede: reformacija, tiskarstvo 16. stoletja, Biblija, Primož Trubar, Stipan Konzul, Ivan Ungnad, Urach

Key words: reformation, typography in 16th Century, Bible, Primož Trubar, Stipan Konzul, Ivan Ungnad, Urach

---

Kad je riječ o spomenutom projektu u Urachu, onda se ima na umu hrvatski biblijsko-prevoditeljski krug koji je u Ungnadovim prostorijama dvorca »Amanedehof«
pripremao za tisak knjige na glagoljici, ćirilici i latinici. Tom projektu je svakako prethodila zauzetost Primoža Trubara i Petra Pavla Vergerija ml., vojvode württemberskoga Krištofa i drugih pomagača i mecena diljem tadašnje Njemačke. Bio je to projekt namijenjen južnoslavenskim narodima sa željom da dobiju *Bibliju* na razumljivom narodnom jeziku. Što se prevođenja tiče, najveći djelatni teret podnijeli su Stipan Konzul i Antun Dalmatin sa suradnicima, dakako, zahvaljujući i Primožu Trubaru. Stoga se danas može reći da je to bio prvi međunarodni južnoslavenski izdavački projekt u 16. stoljeću. I nije bez razloga Trubar zapisao, obraćajući se svojim ljubim Slovincima da se »sveto biblijsko pismo in druge pobožne knjige /.../ vtej hudih časih, prevajajo tudi v slovenski in hrvaški jezik in tiskajo v treh različnih pisavah, kar se, odkar svet stoji, še ni zgodilo.« K tome će još i ovo reći:

ko sem pri vas pridigal v slovenskem jeziku iz latinskih in nemških knjig, sem često vzdihnil in vzkliknil k Bogu, naj se zaradi posvečenja svojega imena in razširitve svojega kraljestva

milostno ozre tudi na naš ubogi, preprosti, dobrosrčni slovenski narod /.../, ter da bi se sv. pismo in dobre kršćanske knjige prav prevedle in natisnile v slovenskem in hrvaškem jeziku (Barbarič 1986: 59; vidi Sakrausky 1989: 90–108).

Svoju zauzetost, za tiskanje hrvatskih knjiga, Primož Trubar iskazao je već u svome njemačkom izdanju nevelike knjige (12 str.) naslova: *Register und summarischer Innhlat /.../ – Register in kratka vsebina vseh slovenskih knjig, ki jih je Primož Trubar do leta 1561 dal v tisk in se jih bo zdaj dodatno tiskalo v hrvaškem jeziku v dveh hrvaških pisavah, namreč v glagolici in cirilici /.../*, Tiskano v Tübingenu pri Ulricha Morharta vdovi 1561. U tome se tekstu Trubar obraća: »Kršćanskemu, plemenitemu in blagorodnemu gospodu, gospodu Ivanu Ungnadu, baronu Sovneškemu in rimskega cesarskega veličanstva svetovalcu itn.« Dakle, najpouzdanijemu čovjeku koji mu je obećao potporu u tiskanju hrvatskih knjiga.¹ Zbog zanimljivosti sadržaja, evo dijela toga teksta u kojemu Trubar navodi razloge zbog kojih je tiskao svoj *Registar*.

Drugi in najvažniji razlog, da se je ta *Register* natisnil, pa je tale: iz posebne previdnosti in odredbe božje se sveto biblijsko pismo in druge pobožne knjige se le zdaj, vteji hudih zadnjih časih, prevajajo tudi v slovenski in hrvaški jezik in tiskajo v treh različnih pisavah, kar se, odkar svet stoji, še ni zgodilo, saj se do zdaj slovenski jezik nikoli ni pisal, še manj pa tiskal. Hrvati sicer že dolgo časa uporabljajo svojo pisavo, vendar celotne Biblije doslej niso imeli, tudi nobenega popolnega katekizma, nobene postile ne drugih kršćanskih knjig razen svojih nerazumljivih brevirjev in mašnih bukev.

Da bi Ungnadu predočilo s kakvim će organizacijsko-izvedbenim teškoćama trebati računati, Trubar nastavlja: »In tega hrvaškega prevajanja in tiskanja sem se lotil

¹ Kad je o Ungnadu riječ onda moram upozoriti neke netočnosti koje su, u vezi s njim, navedene u *Općem religijskom leksikonu*, ur. Adalbert Rebić, pomoćnik Josip Bilić (2002., 985). Naime, čitamo da je umro u Sonnegu 1564. Ungnad je umro 27. prosinca 1564. naglom smrću u Winteritzu u Češkoj blizu Karlovih Vari prilikom posjeta sestri. Mrtvo tijelo mu je prevezeno u lipnju 1565. u Tübingen i ondje pokopano u tamošnjoj Stiftkirche. Zatim, u spomenutom *Leksikonu* piše da je Ungnadu vojvoda württemberški »prepustio dvorac Urach blizu Tübingena«. Urach je grad a ne dvorac. Dvorac se tada zvao *Amandenhof*. U *Leksikonu* se navodi da je u tom dvorcu osnovao tiskaru »(1561–1568)«. Tiskara je djelovala samo do 1565., a 1568. je u Regensburgu tiskana posljednja hrvatska knjiga na latinici za Hrvate u zapadnoj Ugarskoj (vidi Jembrih 2007). Još piše u *Leksikonu* da je Ungnad bio »promicatelj protestantizma u Hrvatskoj«. To sigurno nije, jer u to vrijeme nije boravio u Hrvatskoj već u Urachu. Ove su korekcije nužne, jer ipak nije sve točno kako to piše u *Općem religijskom leksikonu* o Ungnadu. Moram upozoriti na još jednu netočnost. Naime u jednom tekstu Nikole Crnkovića čitamo da je godine 1562. »Ungnad pohodio Istru, u Pazinu je došao u doticaj sa svećenicima Ivanom Fabijanićem i Matijom Cvičićem« (Crnković 1985: 179). Ungnad nije nikada dolazio u Istru iz Uracha. Jedino je Stipan Konzul spomenute godine pohodio Istru i sastao se tamošnjim svećenicima i s nekima od njih sklopio je ugovor o korigiranju hrvatskih prijevoda u Urachu i o tome postoji pisani trag – dnevnik i troškovnik toga putovanja. U vezi s tim putovanjem, vidi u knjizi *Tragom turopoljske povijesti* (Jembrih 2014: 35–45). Na tom putovanju, naime 1. siječnja 1563., u Pazinu se je Stipan Konzul sastao s Matijom Živčićem (ne Cvičićem kako Crnković navodi), Franjom Hlejom i Ivanom Fabijanićem (vidi Jembrih 2007: 206). Još je bitno spomenuti da među suradnicima iz Istre nije bio nikakav »Vicenco Branković«, kako je to navela Sanja Vulić, nego Vinko Vern(e)ković župnik iz Antignana (Tinjan). Vidi Kostrenčić 1874; kod Kostrenčića pismo od 21. 12. 1562. Usp. Vulić (2016: 337–344, odnosno 338–339).

s svojima pomočnikoma na vneto prigovarjanje, na obljubljeni in tudi izkazano pomoč vaše milosti.« No, Trubar nije osobno prevodio na hrvatski, jer je bio izjavio da hrvatski ne zna čitati ni pisati, već uz pomoć suradnika koje je bio tražio još u doba početne suradnje s Petrom Pavlom Vergerijem ml. Zatim Trubar nastavlja:

Odkar pa smo začeli, se kaže pri delu in napravah, da potrebuje to podjetje izdatnih sredstev, zlasti ker je treba urediti dve docela novi tiskarni z novimi tujimi črkami (misli na glagoljčka i ćiriljčka slova, A. J.), privesti iz daljnih dežel z ženo in otroki prevajalce in stavce (slagare), puncerezce (slovorezce), livarje (slovolijevače) in več drugih pripadajočih oseb, plačevati nje in tiskarje ter jih založiti s paperjem. (Janko 1997: 10–13)²

Zasluga i briga za hrvatske tiskane knjige u Urachu, pripada Stipanu Konzulu i Antunu Dalmatinu koji su u svom biblijskom prevoditeljsko-izdavačkom projektu bili potpomognuti od njemačkih mecena.³ K tome treba spomenuti i veliku darežljivost baruna Ivana Ungnada, koji je u svome dvorcu Amandenhof ustupio prostorije za smještaj tiskare i pružio punu obskrbu prevoditeljima. Čitavi pothvat (projekt) ostvarili su sa suradnicima, od kojih su neki bili mahom i hrvatski glagoljaši kao što su: Juraj Juričić iz Vinodola, Juraj Cvečić iz Pazina, Leonarda Merčerić iz Cresa, Matija Živčić iz Pazina, Ivan Fabijanić iz Pazina, Franjo Hlej (Klej) iz Gračišća, Ivan Lamella iz Pazina, Vinko Verneković i Matija Pomazanić iz Berma te niz drugih pomagača u tiskari i izvan nje.

² U vezi s Trubarovom zauzetošću oko tiskanja knjiga, zanimljivo je da se je on u pismu obraćao za pomoć Kralju Maksimilijanu II. Tako će mu u pismu od 27. srpnja 1560., uz ostalo i ovo napisati: »/.../ poleg tega tri dobre, zmožne osebe za hrvaško prevajanje in tisk imamo tudi pri roki, Kristu budi hvala, ničesar ne manjka in ničesar ne potrebujemo za slovensko in hrvaško prevajanje in tisk razen zalaganja tiska in vzdrževanje omenjenih treh hrvaških oseb.« Trubar moli kralja da bi se zauzeo kod ostalih svojih podložnika za pomoć kod tiskanja, zato mu predlaže da bi se njegovo kraljevo veličanstvo »hotelo pogajati z gospodi in deželjani na Avstrijskem, Štajerskem, Koroškem (doslej sem samo pri Kranjcih nabral, s čimer sem plačal slovenski tisk) in z ogerskimi in hrvaškimi grofi, gospodi in deželjani ter jih pripraviti do tega, da bi nam pomagali zalagati slovenski in hrvaški tisk ter pri njem vzdrževati zgoraj omenjene tri osebe.« Pismo kod Rajhman (1986: 77). No sve je u svoje ruke, oko utemeljenja tiskare ipak uzeo barun Ivan Ungnad. Budući da je od vojvode Kristofa dobio dvorac Amandehof u Urachu, prostorije dvorca je Ungnad dao na raspolaganje onima koji će se baviti prevodenjem i tiskanjem željenih knjiga. »Barun nije naplaćivao ni pfeninga za stan, rasvjetu i grijanje, ali je za sve drugo što je nudio osobama koje su radile za južnoslavenski tisak, tražio jedan zlatnik i šestdeset krajcara tjedno po osobi«, Zimmermann (1937: 45). Navedeni citat je prijevod s njemačkoga u navedenom članku.

³ Za hrvatski tisak u Urachu darovali su novac: kralj Maksimilijan II. 400 zlatnika, vojvoda Württemberški Kristof 300, Austrijski zemaljski staleži 300, Štajerski zemaljski staleži 100, Koruški zemaljski staleži 100, Zemaljski grof od Hessena 200, Izborni knez Saske 200, pruski vojvoda Albrecht I. 100 zlatnika itd. Prema Rajhman (1986: 106). No, treba još reći da je Stipan Konzul osobno, prevozeći tiskane knjige u Njemačkoj, od grada do grada, uspio prikupiti tzv. donacijskoga novca. Tako je grad Strasburg dao 460 florena (zlatinika), Nürnberg 400, Ulm 300, Frankfurt 20, Reutlingen 20, Regensburg 30, Rothenburg an der Tauber 100, Memmingen 100, Kempten 62, Lindau 68, od pojedinih osoba u Augsburgu dobio je Konzul 240 zlatinika. K tome je i kralj Maksimilijan II. dao 200 zlatnika itd. Sve u svemu, njemački su dobrotvori za tiskanje hrvatskih knjiga u ono doba, doista, imali razumijevanje. Navedeni podatci prema Schnurrer (1799: 60–61).

Za detaljnije poznavanje djelovanja uraške tiskare s glagoljskom, ćirilicom i latiničkom hrvatskom knjiženom produkcijom, od velike je važnosti dokumentacija koja je pohranjena u sveučilišnom Arhivu u Tübingenu pod zajedničkim naslovom: *Slavischer Bücherdruck des Hans Ungnad, Freiherrn zu Sonneck, Landeshauptmann der Steiermark in Urach*. Bez obzira što je ta dokumentacija dosad bila spominjana kod nekih dosadašnjih autora, odnosno, oni su ju selektivno koristili.⁴ Pišući o spomenutoj tiskari, ipak još uvijek nije ta dokumentacija detaljno proučena niti predočena javnosti. Prilikom boravka u Njemačkoj, kao stipendist Alexander von Humboldt zaklade, boravio sam u Tübingenu. Tada sam iznova pregledao 1986. godine spomenutu arhivsku građu ispisavši njezin kratki sadržaj. Svi se rukopisni dokumenti odnose na djelatnost izdavačkoga projekta o kojemu je ovdje riječ, ili kako neki vole reći »Biblijskoga zavoda« u Urachu, iako to, u današnjem smislu te riječi, nije bio. Ivan Ungnad je tiskaru, kojoj je bio na čelu, nazvao: *Windische, Chrobatische und Cirulische Trukherei*.⁵

Slavischer Bücherdruck [...] dokumentacija sastoji se od različitih pisama upućenih raznim osobama kao što su: Ivan Ungnad, car Maksimilijan II., Kranjski staleži u Ljubljani, Primož Trubar, Stipan Konzul, Matija Klombner, Antun Dalmata i mnogi drugi. Zatim tu su razni računi kojima je potvrđena naplata za obavljene određeni posao koji se točno i navodi, razne potvrde o prikupljenom novcu od njemačkih mecena, koji su pomogli tiskanje hrvatskih knjiga. Posebno su zanimljivi računi kojima se pravdaju putni troškovi proizašli iz putovanja u vezi s tiskarskom djelatnošću: prijevozu knjiga, papira, nabava boje itd. Kod svih se računa iskazuju imena osoba koje su na različite načine bile involvirane u djelatnost toga prevoditeljskoga, izdavačkoga i tiskarskog posla. Dosada se obično navodilo u raspravama samo nekoliko imena koja su kao najzaslužnija za prevođenje i tiskanje hrvatskih knjiga u Urachu. Imena, onih »malih« ljudi pomoćnika, koji su zapravo bili terenski operativci i koji su kao mali kotačići pokretali veliki tiskarski sat, njih se nije spominjalo. Na temelju spomenute dokumentacije danas se o njima ipak može u detalje saznati. Prema tome dobivamo cjelokupnu sliku funkcioniranja velebnoga projekta u Urachu koji je bio usredotočen na prevođenje i tiskanje hrvatske *Biblije* i niz drugih knjiga. Da bismo si bolje predočili sadržaj spomenute dokumentacije koja sadrži 327 listova, valja poći od fascikla do fascikla. Za nas su relevantni fascikli pod br. 8/3, 8/4. Oni sadrže razna pisma, ukupno oba fascikla sadrže 151 dokument. Zatim fascikl 8/5, ima i svoj zasebni naslov: *Slavischer Bücherdruck des Freiherrn Hans Ungnad; Gesamt-Abrechnung 1559–1563*. i sadrži 8 dokumenata. Fascikl 8/6 sadrži različite račune njih 182. Zatim se na taj fascikl nadovezuje i 8/6a s računima za godine 1563. i 1564. kojih ima 311. Među njima ima vrlo zanimljivih navedenih razloga za što je, od koga i kome je

---

⁴ Jedan od takvih bio je Ivan Kostrenčić koji je 1874. u Beču objavio zbirku različitih pisama pod naslovom: *Urkundliche Beiträge zur geschichte der protestantischen Literatur der Südslaven in den Jahren 1559–1565*. Wien. Autor je u knjigu uvrstio i 123 pisma što u cijelosti što u kratkom izvodu (dadao je samo Regest) određenoga pisma upravo iz te dokumentacije *Slavischer Bücherdruck*. Tu je zatim Theodor Elze, *Primus Trubers Briefe*. Prvi, koji je dio te dokumentacije koristio za svoju knjigu, bio je Christian Friedrich Schnurrer (1799).

⁵ Više o tome vidi: Jembrih (2007: 99–112).

račun ispostavljen.⁶ Stoga ću ih, nekoliko, po izboru, ovdje predočiti. No, pođimo najprije od nekih pisama (fasc. 8/3) u kojima se govori o prevoditeljskoj, tiskarskoj djelatnosti i o distribuciji nekih knjiga:

Fasc. 8/3

1. Bl. 1r–2v:
Testimonium benannter Sachverständiger aus Möttling, daß Stephan Consul aus Pinquente fähig ist, die Bibel ins Kroatische zu übersetzen.
Bitte um Beihilfe. Möttling, 28. 8. 1559. [ediert: Kostr. 1.]⁷
August Kurfürst zu Sachsen (Us. e.) an Hans Ungnad, Torgau 2. 1. 1562. Siegel. Kostr. 41. (Auszug).
35. Bl. 94r–95v:
Ambrosius Fröhlich an Hans Ungnad, Wien 10. 1. 1562. e. Petsch.–Spur. Kostr. 42 (Regest).
36. Bl. 96r–97v:
Jobst von Gellenberg und die Verordneten der Landschaft in Krain an Hans Ungnad, Laibach 14. 3. 1562. 4 Siegel. Kostr. 43.
37. Bl. 98r–99v:
Mathias Khlombner an Hans Ungnad, Laibach 18. 3. 1562. e. Petsch.–Spur. Kostr. 44.
38. Bl. 100r–100v:
Derselbe an Hans Ungnad, Laibach 24. 4. 1562. e. Kostr. 45. (Auszug).
39. Bl. 102r–102v:
Derselbe an Nikolaus Pichler, Bürger zu Villach, Laibach 1. 5. 1562. e. Kostr. 46. (Auszug).
40. Bl. 103r–106v:
Derselbe an Hans Ungnad, Laibach 7. 5. 1562. e. Kostr. 47.
41. Bl. 107r–108v:
Die Verordneten der Landschaft in Krain an Hans Ungnad, Laibach 7. 5. 1562. 4. Siegelspuren. Kostr. 48.
42. Bl. 109r–110v:
Maximilian II. König von Böhmen (Us. e.) an Hans Ungnad, Linz 10. 5. 1562. Siegel. Kostr. 49.
43. Bl. 111r–112v:
Mathias Khlombner an Hans Ungnad, Laibach 3. 6. 1562. Brief mit der Nachricht, daß Ungnad in 3 Tagen zu einer Besprechung kommen werde, erhalten. e. Petsch. Spur.
44. Bl. 113r–114v:
Ambrosius Fröhlich an Hans Ungnad, Wien 15. 6. 1562. e. Petsch. Kostr. 50 (Regest).
71. Vincenz Vernković an Mathias Pomazanić, Antignana 21. 12. 1562. A. Kostr. 83.
72. Bl. 178r–179v:
Vertrag zwischen Stefan Consul einerseits und Johann Fabianić, Mathias Živčić und Franciscus Chley andererseits (Us. e.) über die Revision der Übersetzung kroatischer Schriften, Mitterburg 1. 1. 1563. 4. Petsch. der Kontrahenten. Kostr. 84.⁸

⁶ Svi računi su pregledani od osoba za to određenih na Sveučilištu u Tübingenu o čemu je izdana i potvrda o ispravnosti vođenja tiskare od strane Ungnada u Urachu.

⁷ Kostr. je kratica za Kostrenčić (1874). U toj su knjizi objavljena neka od ovdje navedenih pisama pod dotičnim brojem u knjizi. Još neke kratice u dokumentima su: KR < Kosten Rechnung, e < eigene, Petsch. < Pečat, Uss < Unterschriften, Qn, Q < Quintung, s < sume, fl < floren, B < Batzen, ZA < Zahlungsanweisung, BL < Blatt, Us. e. < eigene Unterschrift, Kostr. < ediert Kostrenčić, Dgl. < dergleiche, Bl. < Blatt, Fasc. < Fascikel.

⁸ Riječ je o ugovoru koji je sklopio Stipan Konzul s Ivanom Fabijanićem, Franjom Hlejom i Matijom Živčićem u Pazinu i to prilikom svog putovanja na koje je krenuo 25. studenoga 1562. iz Uracha u Hrvatsku i Istru sa svrhom da prikupi svjedočanstva o hrvatskoj jezičnoj ispravnosti prijevoda *Novoga testamenta* I. dio na glagoljici. Kod Kostrenčića (1874) je taj ugovor objavljen na str. 133–134. Svjedočanstva u faksimilu i transkripciji vidi u Jembrih (2007: 205–214).

77. Bl. 189r–190v:
Christoph von Purgkhshtall (Us. e.) an Hans Ungnad, Krupp 3. 1. 1563: Empfehlung des Juraj Dornovitsch, der lateinisch, ungarisch und windisch lesen und schreiben kann und in Hans Ungnads Dienste treten möchte. Petsch.
101. Bl. 247r–247v:
Ambrosius Fröhlich an Hans Ungnad, Wien 14. 6. 1563. Auf das Schreiben vom 16. 5.: Bericht über Bücher, die er Christoph von Eytzing (dem Oberhofmeister des Königs Maximilian II.) und Nikolaus Graf von Zrin gab; 200 fl. von König Maximilian II. wird er als Wechsel an Wolfgang Paller in Augsburg überschicken. e. Petsch.
Jery Khrabatt zu Allenzaitt an Mathias Pomazanić in T., Vermb⁹, Istra 5. 10. 1563: Der Karp. Hrasthisch schickt hier die erbetenen Hosenbandl; er bittet um ein *Neues Testament* und eine *Bibel* gegen Bezahlung. e.
119. 292:
Übersetzung zweier kroatischer Briefe:
a) Nikolaus Kolaritsch zu Verm¹⁰ in Osterreich an Mathias Živčić, Verm 5. 10. 1563: Bitte um dieselbe kroatische *Postille*, die er dem Vincenz Vernković, Pfarrer zu Antignana, schickte, und um ein kroatisches *Neues Testament* gegen Bezahlung.
b) Vincenz Vernković an denselben, Antignana¹¹ 10. 10. 1563: Dank für die kroatische *Postille*; einer in Krain tadelt sie angeblich; er lügt.¹² Bitte um das kroatische *Neue Testament* u. a. kroatische Bücher. Kasp. Chrasthisch 12 (vgl. Nr. 118) bittet um die kroatische *Postille* und andere kroatische Bücher. Georg Cvečić ist nicht mehr in Mitterburg.¹³ Viele Priester fragen nach diesen Büchern; es fehlt an Verkäufern.

Putni i drugi troškovi

Fasc. 8/6

- 1–12. Stephan Consul an Hans Ungnad: Qn für seine Besoldung 1561 und 1562.
13. dgl., Blaubeuren 14. 11. 1560: Q über 65 fl. 3 B für seine Umzugskosten von Regensburg nach Tübingen und für Ausgaben wegen des Drucks. e. Petsch. ZA.
14. Klaus Gellner, Reitknecht, KR der Zehrungen nach Nürnberg und zurück, als ich die 2 Buchstabenschneider holte; s. 14 fl. 1 B. 10 Pf. ZA.
15. Georg Gruppenbach, Bücherdrucker zu Tübingen, 12. 7. 1561. Q über 50 fl. für den kroatischen Druck; sie wurden ausbezahlt an seine Mutter Magdalena, die Witwe des Ulrich Morhard. e. Petsch.
16. u.17. Paulus Feringer, Bücherdrucker und Buchstabengiesser, Urach 27. 7. und 14. 8. 1561: Qn über 3 fl. und 2 fl. für seine Arbeit. e. je Petsch.
49. KR was dem Buchstabengiesser Simon Auer ausbezahlt wurde, s. d. s = 93 fl. 11 B. 2 ×. ZA an Michael Kaisersberger.
57. Oswald Gruppenbach, Urach 17. 11. 1561: Q über 14 fl. für das Setzen des kyrillischen Katechismus in Urach. e.
58. Dgl. für seine Jahresbesoldung von Georgica 1562 bis Georgica¹⁴ 1563 = 20 fl. e.
- 59–67. Georg Gruppenbach, Buchdrucker in Tübingen, für seine Mutter Magdalena, 29. 10. 1561 bis 18. 2. 1562: Qn über Druckerlohn und gelieferte Ballen Papier. e. Petsch.
80. (nur Umschlag) Q über 23 fl. 9 B. 2 × für Buchbinderarbeiten in Tübingen.

---

⁹ Beram u Istri.

¹⁰ Isto.

¹¹ Tinj u Istri.

¹² Einer in Krain tadelt sie angeblich; er lügt = jedan u Krajnju navodno kudi (knjige); on laže.

¹³ U Pazinu.

¹⁴ Od Jurjeva 1562. do Jurjeva 1563.

- 80a. Samuel Sträler, Buchbinder in Tübingen, 16. 12. 1561: Q über 20 fl. 5 B. 1 × für das Falzen und Schlagen von 3073 kyrillischen Katechismen¹⁵ und Abcedarien¹⁶ und das Binden von 502 Exemplaren derselben samt Transport nach Urach. e.
81. Derselbe, KR über 1 fl. 10 B. 1 × für das Binden von 5 Exemplaren des kyrillischen Katechismus, davon 3 in rotes Papier mit Goldstempeln, 2 in Perg. ZA an Phil. (Gugger).
82. Dgl. über 24 B. für das Binden von 8 Katechismen. ZA.
97. 27. 10. 1561: KR über 30 × für den Boten Jakobus Santzenbach von Urach, der 4 kyrillische Katechismen in Tübingen binden liess – einen auf das schönste für den König, die andern nur in Pergament – und dabei 2 Tage warten musste. ZA.
98. 27. 10. 1561: KR über 30 × für Botenlohn und 2 1/2 Tage Wartgelt dem Boten Hans Kugler, der, weil der erste für den König bestimmte Katechismus falsch gebunden war, einen andern nach Tübingen und gebunden zurück brachte. ZA.
99. 29. 10. 1561: KR Verpackungs- und Frachtkosten für 500 kyrillische Katechismen und 1100 glagolische und cirulische Tafelplättlein,¹⁷ nach Wien bestimmt: 2 Stippiche = 8 B., Nägel = 2 ×, dem Georg Karrer von Ulm Fracht und Zehrgeld bis Ulm = 12 1/2 B. ZA.¹⁸

Kao što se razabire iz predočenih kratko opisnih sadržaja pisama i računa dobiva se zornija slika o realizaciji spomenutoga južnoslavenskoga prevoditeljskog i izdavačkog projekta u Urachu. Budući da takvih opisa ima više, zbog prostornoga ograničenja ovog rada, smatram da je i ovo nekoliko primjera dovoljno.

Poznato je, da za ostvarenje neke ideje i cilja, postoji netko od kojega je sve počelo. Tako je to i slučaju hrvatskoga prevoditeljsko-biblijskoga kruga u Urachu. Prema tome, valja poći do ili od početaka. Jedan mi se takav početak otkriva u rečenicama Primoža Trubara (1508. – 1586.) koji je u *Predgovoru* svojega prijevoda NT (1557.), za svoje povjerenike u Kranjskoj zapisao:

ko sem pri vas pridigal v slovenskem jeziku iz latinskih in nemških knjig, sem često vzdihnil in vzkliknil k Bogu, naj se zaradi posvečenja svojega imena in razširitve svojega kraljestva milostno ozre tudi na naš ubogi, preprosti, dobrosrčni slovenski narod /.../, ter da bi se sv. pismo in dobre krščanske knjige prav prevedle in natisnule v slovenskem in hrvaškem jeziku. (Barbarič 1986: 59; Sakrausky 1989: 90–108)

¹⁵ Naslov je: *Katekismus edna malahna kniga, u koi jesu vele potribni i koristni nauci i Artikuli prave Karstianske vere, s kratkim' istumačenem', za mlade i priproste ljudi. I ta prava vera od Božjega stana ili bitja u Svetoi Troici, od svetoga Atanažia složena: Tere jedna lipa predika, od kriposti, i ploda prave Karstianske vere, kroz Antona Dalmatina i Stipana Istriana, sad naiprvo iz mnogih jazik harvacki istumačena*. Na njemačkom: *Catechismus mit auflegung in der Syrvischen Sprach*. Štampana: u Tubingi Godišće po ISHVOM roistvu (ćirilicom brojevi = 1561). U njemačkom je navedeno da je Katekizam na srpskom jeziku; dakle izjednačena su ćirilska slova sa srpskim jezikom, što svakako ne odgovara činjenici, jer je u naslovu rečeno da je iz mnogih jazik harvacki istumačena.

¹⁶ Riječ je o naslovu: *Tabla za dicu i edne malahne knižice, iz koih se ta mlada predraga dica, tere priprosti liudi s cirulsskimi slovmi čtati i poglavitei, i potrebnei Artikuli, ili členu ove prave stare Karstianske vere, koja svakoga čovika Izveliča, lahko mogu naučiti*. Na njemačkom: *Abecedarium und der gantze Catechismus, one Auflegung, in der Syrvischen Sprach*. V Tubingu. Godišće po ISHOVOM roistvu (ćiril. brojevi – 1561.). Dakle, isto kao i kod *Katekizma*, slova se poistovjećuju s nazivom jezika, što opet ne odgovara činjenici. Iste godine 1561. tiskana je i na glagoljici *Tabla za dicu*, obje verzije, glag. i ćir., svaka u 2000 primjeraka.

¹⁷ Radi se o tzv. probnom ćirilicom listiću *Tafelplättlein*. O njemu je pisao Ernest Benz u *Südost-Forschungen*, V., Heft 1, München, 1940. Vidi preslik u Jembrih (2007: 45, 47).

¹⁸ Dio računa objavio je Bučar (1920: 223–237).

Trubara ta ideja nije napuštala, ona je tinjala i čekala je trenutak svoga rasplamsavanja. Još je jedan poticaj vrijedan spomena. Naime i njega Trubar navodi, a došao je od Petra Pavla Vergerija ml. koji je Trubaru pisao, također, o svojoj namjeri. Zato će Trubar zapisati:

Zgoraj omenjeni gospod Vergerij mi je pisal, brž ko mi je iztaknil, zapovrstjo nekaj pisem, želeč od mene izvedeti, če bi upal prevesti Biblijo v slovenski in hrvatski jezik; pri tem podjetju da hoče pomagati z dušo in telesom /.../. Gospodu Vergeriju sem na njegovo pisanje in željo odgovoril najprej nekajkrat pismeno in nato, ko sva se sešla, vpričo nekaterih veleučenihi teologov takole: ne poznam nobene hebrejske črke, grško ne znam prav brati; vsagdo pa, ki bi hotel prevajati Biblijo, mora najprej dobro in temeljito razumeti ta dva jezika. /.../ razen tega ne znam hrvatski ne brati ne pisati. Zatorej, sem rekel takart, se nočem lotiti tega imenitnega in težkega dela, prevajanja Biblije, razen če mi se dodelita dva kranjska ali spodnještajerska duhovnika ali dva učanjaka iz teh dežel, ki bi znala dobro slovenski in bi dobro umela latinski in nemški jezik, ter dva Hrvata, ki bi znala govoriti dobro dalmatinski in bosanski in dobro in prav pisati hrvatski in cirilski. (Sakrausky 1989: 96–97; isto, cit. Jembrih 2007: 29)

Zahvaljujući Buzećanu Stipanu Konzulu (r. u Buzetu, Piguente 1521. umro, vjerojatno, u Željeznom ili okolici u današnjem Gradišću 1579.,¹⁹ tada zapadna Ugarska; jer je Konzul iz Regensburga 1568. došao Hrvatima, donijevši im hrvatsku *Postillu*, koju je zajedno s Antunom Dalmatinom preveo na hrvatski jezik.²⁰ Ta knjiga slovi kao prva tiskana knjiga gradišćanske hrvatske književnosti uopće. Stipan Konzul, iskusni znalac glagoljice i sam pop glagoljaš u župi Stari Pazin, prigrlio je reformacijski smjer i otišao (pobjegao 1549.) u Kranjsku, najprije u Kranj, potom u Ljubljano, a iz Ljubljane u Njemačku k Trubaru, koji je također pobjegao 1547. iz Ljubljane zbog svog pristajanja uz reformaciju.²¹ Konzul je kod Trubara boravio kao gost i podstanar, zarađivao si je nešto s poučavanjem pjevanja. Boraveći kod Trubara od 1552, sigurno su se razgovarali o budućim planovima i zasigurno je Vergerijeva i Trubarova želja iznova bila tema razgovora. A da jest, svjedoči činjenica da se je Konzul o Božiću 1557. prihvatio prevođenja na hrvatski jezik iz Trubarova kranjskoga NT (1557).²² Kad je Konzul preveo dio NT, dostavio je taj probni dio u Ljubljano 1559. gdje je već, također, protjeran iz Istre, boravio Antun Dalmatin koji je onda Konzulov prijevod korigirao, a potom je, po preporuci ljubljanskih staleža, taj prijevod dostavljen u Metliku na uvid znalcima hrvatskoga

¹⁹ Konzul nije umro 1568. kako to, još danas, stoji na spomen-ploči u Buzetu u starom gradu? Iako sam apelirao da se ta godina izmijeni, no gradske strukture Grada Buzeta, kao i inače u Hrvatskoj, ne respektiraju kompetentne apele pojedinih stručnjaka. Isto tako i danas se u napisima na njemačkom jeziku kod nekih autora navodi 1568. kao godina Konzulove smrti što svakako ne odgovara istini! Već je Ivan Kukuljević Sakcinski, pišući o Stipanu Konzulu, naveo da je umro 1579. Vidi: Kukuljević Sakcinski (1886: 98–125, 125–160).

²⁰ Vidi pisma što ih je Konzul pisao iz Regensburga Hansu Weispriachu, u Jembrih 2007.

²¹ O razlogu svog protjerivanja iz Ljubljane Trubar je naveo u pismu od 13. srpnja 1560. württemberskomu vojvodi Kristofu, pa uz ostalo piše: »Ko pa sem po posebni previdnosti božji ušel ječi, (u Ljubljani, A. J.) me je zgorej omenjeni škof (Urban Tekstor, A. J.) izobčil, vse moje prebende in knjige pobral in me jih oropal; in odlej sem se v cesarstvu preživljjal ter prevel nekaj knjig svetega pisma v slovenski jezik ter jih natisniti dal /.../« Cit. kod Rajhman 1986: 65.

²² O tome će u *Predgovoru* NT (1562. I. dio) Konzul sam naglasiti. Vidi: Jembrih 2007.

jezika i glagoljice. Ti znalci (povjerenstvo) su 28. kolovoza 1559. napisali i potpisali svoje izvješće u kojemu hvale prijevod i preporučaju da se, osim na glagoljici, NT tiska i na ćirilici.²³ To izvješće u hrvatskom prijevodu danas glasi (vidi: Jembrih 2007: 140–142):

Ocjena stručnjaka o hrvatskom probnom prijevodu [Biblije] Stjepana Konzula da je dobro izrađen dobrim hrvatskim jezikom, uz molbu za potporom tog pothvata

Na znanje svima kojima je ovo otvoreno pismo namijenjeno, a koji se ističu čašću, dostojanstvom i staležom. Budući da je gospodin Primož Trubar, svećenik u Kemptenu u Švapskoj, od bezbožnika otjeran iz Kranjske zemlje zbog svoje kršćanske vjere i prave propovijedi, započeo je dvoje: prevoditi katekizam kao i prvi dio Novoga zavjeta na kranjski (slovenski) jezik, u slavu Svemogućega nebeskog Oca i njegova jedinog sina Isusa Krista, našega spasitelja, i radi širenja njegova imena, te ubogim kršćanima za utjehu i spas njihovih duša, jer Hrvati, Bosanci i Srbi kao i obližnje zemlje nemaju Biblije ili kršćanskih spisa na svojem jeziku, nego samo neke biblijske dijelove (izvadke) u svojim misalima i brevijarima. To je ponukalo gospodina Stjepana Konzula iz Buzeta u Istri (također zbog svoje kršćanske vjere otjeran iz Istre i Ljubljane), da pođe tragom spomenutoga kranjskog jezika i započeta prijevoda knjige (NT), te prevede isti dio kao i ostatak Novoga zavjeta, koji će kasnije biti objavljeni kao cjelovita Biblija na slavenskom s hrvatskim slovima²⁴ i hrvatskim jezikom koji je glavni slavenski jezik. Priklonivši se ovdašnjem običaju, [gospodin Konzul] pristojno je razgovarao s dolje navedenim kao i drugim duhovnim i svjetovnim [predstavnicima], plemenitašima kao i onima obična roda, a to su: gospodin Matija Zmajić, komptur (načelnik, upravitelj) u Metliki, gospodin Stjepan Stipanić, kapelan u Ozlju, gospodin Ivan Kolonić, kapelan u Sv. Križu (Završje), koji je čak gotovo na turskom terenu na području grofa Zrinjskog, gospodin Hans Faistenperger i gospodin Grgur Vlahović, obojica kršćanski propovjednici u Metliki, Sebastian Römer, upravitelj metličke kapetanije, gradski načelnik Ivan Pičik, Antun Bočić iz Modruša, Andre Jakšić, gradski pisar Juraj Piseć i Mihael Bočić, sva četvorica građani Metlike, te drugi prisutni za koje je [Konzul] izradio svoj prijevod. Isti je prijevod pregledan, te je ocijenjeno da je razumljiv i da odgovara Hrvatima, Bosancima i Srbima u cijeloj Dalmaciji do Jadranskoga mora i sve do Carigrada. Utoliko se lakše ovaj hrvatski prijevod može prenijeti i u ćirilicu koja je napola ili skraćeni grčki. Nadamo se da će se time (NT) prava kršćanska vjera i istinski spasonosno evanđelje pronositi cijelom Turskom, da će srca i duše Turaka obnoviti i okrenuti kršćanskoj vjeri, te da će se njihovom pustošenju stati na kraj, te da će ubogi zarobljeni kršćani naći utjehu i snagu i da će se [vjera u] Krist[a], naš[ega] spasitelj[a], s vremenom proširiti u Turskoj. Tada će riječ Gospodnja imati svoju moć nad svime što se kreće, giba i živi na Zemlji, nebu i u vodama, i u bezvjernim dijelovima Zemlje, kao što mnoga zgoda i mnogi spisi mogu posvjedočiti da je potrebno o tomu pripovijedati. A kako je takvo znamenito djelo, da bi se njime krenulo, povezano s nemalim troškovima tiska i naknade onima koji se takvoga posla poduhvate, jadni po Bogu kršćani usrdno mole sve kojima se za pomoć oko ovoga djela obraćaju da svoju pomoć ne uskrate; to će im Gospod Krist platiti ovdje na Zemlji i tamo u vječnosti, te će se [oni] moći svjesno pohvaliti da su takvom svojom pomoći Krista samoga oblačili, nahranili, napojili i pružili mu krov nad glavom. U korist prave vjere, vlastitom su rukom i uz svoj pečat potpisali većina gore navedenih i drugi, kao i posebno grad Metlika koja je na [sve] to utisnula svoj žig. U Metliki u Beloj krajini na Kupi. 28. kolovoza godine 1559.²⁵

²³ To je izvješće bilo tada prevedeno na njemački jezik; objavio ga je KOSTRENIČIĆ (1874). Faksimil spomenutoga izvještaja predočen je u Jembrih (2007: 140–142).

²⁴ Misli se na glagoljicu.

²⁵ Izvješće je objavio Kostrenčić (1874: 1). Isto u knjizi Jembrih (2007: 140–142) s preslikom izvornika u rukopisu. Usp. još Weiss (2010: 285–712). Treba ispraviti u knjizi *Reformacija nekad i danas* Stanka Jambreka (2017: 80) koji navodi datum navedenoga izvješća 18. kolovoza 1559, umjesto 29. Kolovoza 1559. I još nešto, autor stalno rabi sintagmu »Biblijski

No, kada je *vox populi*, izrekao svoj sud, u Urachu se tek tada moglo krenuti u slovo-tiskarske pripreme, pa je Konzul od Trubara bio poslan u Nürnberg da tamo dadne izliti i rezati glagoljska slova *po navodilu in predpisu Štefana Konzula Istrana*. Tako Trubar u pismu 1. travnja 1560, uz ostalo, piše: »Enemu hrvaškemu duhovniku, namreč gospodu Štefanu Konzulu, sem pisal, naj se odpravi v Nürnberg (in upam, da je že tam) in naj da urezati in uliti hrvaške črke« (vidi Rajhman 1986: 62).²⁶ Konzulu su uspješno hrvaške čerke izradili *dobri i umetljivi nemški meštri*, po uzoru na staru *hrvačku štampu u Brivijalih i Misali*. Kao svjedočanstvo o tome je veliki glagoljski probni otisak iz 1560. (200 primjeraka) koji je bio poslan na uvid i presudbu, također, znalcima glagoljice i hrvatskoga jezika. Trubar je pak, zapisao, prigodom toga probnoga otiska: »In hrvaške čerke, namreč petero alfabetov, tako (so) dobre in še boljše, kokor jih imajo v Benetkah in kar je treba za poln tisk imamo pri roki.«²⁷

Kao što se na koricama ovoga NT (u transliteraciji) iskazuju dva imena, neizmjereno zaslužna za njegovo tiskanje, uz Konzula, to je i Antun Dalmatin koji je iz Ljubljane u Urach došao krajem ožujka 1561. Od tada su zajedno radili na prevodenju, ne samo NT već i drugih knjiga, *Table za dicu* (početnice, 1561.), *Katekizma* (1561.) itd. Naime, u 1562. u Urachu je tiskano pet hrvatskih knjiga, na glagoljici uključujući i glagoljski prvi dio NT i dvije ćirilici (vidi: Bučar, Fancev 1938: 49–129).

Kakvu su odgovornost pred javnošću imali prevoditelji, možda nam najbolje oslikavaju Trubarove riječi, upućene kralju Maksimilijanu II.

---

zavod« u Urachu kao naziv koji je, prema njemu, kao takav postojao odmah od početka rada tiskare. No, takva sintagma ne odgovara činjeničnom stanju, naime takav *Biblijski zavod* kakvim ga smatra Jambrek i još neki slovenski autori u svojim radovima, u Urachu nije postojao. Također je netočna Jambrekova tvrdnja da su uraški reformatori »na ostvarenju plana sustavno radili deset godina 1555.–1565.« Prije svega, godine 1555. još u Urachu nije bilo niti jednog hrvatskog reformatora, stoga se ne može prihvatiti autorova konstatacija. Vidi Jambrek (2017: 80–81).

²⁶ Trubar je k tome još naveo da je »Doslej od Kranjcev 1000 goldinarjev izbieračil in v tolarje zbral; te sem izdal za slovenski tisk.« Ako bismo htjeli znati kakvu su djelatnu poziciju u tiskari imali Ungnad, Trubar i Stipan Konzul, onda je Ungnad bio vlasnik i blagajnik tiskare, Trubar direktor, a Stipan Konzul prevoditelj i korektor. No, on je po njemačkim gradovima i razvio knjige prikupljajući novac za tiskaru. Vidi bilj. 4 ovdje. Uz to treba reći da Primož Trubar nije svo vrijeme boravio u Urachu; boravio je u Ljubljani tako da su tiskane knjige pod upravom Ungnada Stipana Konzula i Antuna Dalmatina i takvim su redom potpisivani računi.

²⁷ Navod je iz Trubarova pisma od 13. srpnja 1560. koje je pisao württemberškom vojvodi Kristoforu. Pismo je objavio Jože Rajhman (1986: 66). Citirano u: Jembrih (2007: 114). Sintagmu »Biblijski zavod« stavio sam u navodnike, jer se tako u izvorima nigdje ne spominje. To je proizvoljni naziv proizašao od pojedinih autora u Njemačkoj, a preuzeli su ga neki slavisti. I danas ga uporno ponavlja u svojim radovima Stanko Jambrek. Točno se zna što znači biblijski zavod. U doba djelovanja Stipana Konzula, Primoža Trubara, Ivana Ungnada on nije postojao. Držim da u znanosti ne treba robovati nečijim metajezničnim sintagmama kao što je ova spomenuta. Dakle, u Urachu nije postojao nikakav »Biblijski zavod« u današnjem poimanju te sintagme. O metajezničnim nazivima tiskare u Urachu vidi u Jembrih (2007: 100–106).

./../ da bi vaše kr.(aljevsko) veličanstvo in drugi vedli tudi to, iz kakšnih knjig in kakšne stvari prevajamo, ostanjejo li naši prevodi, tisk, pisava in črke brez graje in zasmehovanja in bomo li pred svetopisemskimi učenjaki in izkušenimi v hrvatskem jeziku prebili preizkušnjo ali ne, hočem tudi o tem na kratko poročati. Imamo in uporabljamo hkrati več ko en prevod: latinskoga, nemškega, laškega [talijanskoga], (in zaradi nekaterih starih slovenskih [slavenski] besed tudi češkega) sv. pisma, sledimo pa najbolj Erazmovemu in Luterovemu prevodu ./../ Prav tako smo prevajalci obljubili njegovi milosti [Ungnadu]: v primeru, da bi zaradi naših prevodov in tiskov bili sodno poklicani na odgovor, hočemo pred Bogu vdanimi, učenimi in nepristranskimi ljudmi osebno zagovarjati in braniti- jaz za svojo osebo, vse svoje prevedene latinskimi in nemškimi črkami, a prav tako Štefan Istriani in Anton Dalmatin vse knjige, ki jih s svojimi pomočniki prevedeta in dasta natisniti s hrvatskimi in cirilskimi črkami. (Rupel 1966: 131–132)²⁸

A kako su se čitatelju NT na hrvatskome jeziku obratili Antun Dalmatin i Stipan Konzul Istriani u svome *Predgovoru*, možda je najbolje pročitati dio teksta.

./../ Znajuč tada mi, da takove ciele Biblije, ni Staroga ni Novoga testamenta, va ovom našem hrvackom jeziku ne imate, listo nike izdirke, tere kusi iz Biblije vazeti. ./../ I ti isti kusi nisu povsuda pravo ni razumno stumaćeni. ./../ U takvom našem razmišljanju, pridoše nam pred ruke jedne knjige s kranjskim jazikom z latinskimi slovimi štampane, koji jazik, kako vi znate s hrvackim jazikom mnogo se sklada, tako da jedan hrvackoga jazika človik u potrebe more jednoga Kranjca razumeti. I te iste knjige je gospodin Primuž Trubar, stari predikač evangelski ota vsih Kranac vele pošteno znan i držan, va nemškoj deželi štampati činil. K tomu jesmo se pridružili.²⁹

Dalje opisuju (autori predgovora) da su to uspjeli učiniti samo uz pomoć kralja Maksimilijana II., Krištofa vojvode württenberškoga, baruna Ivana Ungnada i ostalih plemenitih *dobrih nemških deželan* koji su novčano čitavi projekt poduprli da su u *nimških stranah iznova gori naredili i postavili dve štampe, glagolsku i cirulsku*. Potom navode i to:

Mi paki takajše i jure dobro znamo, da vsakomu ovo naše tumačenje, i ova naša slova, ne bude ugodno. Na to vi predragi dobri krstjani Hrvati znajte, da jesmo s tim našim tumačenjem vsim slovenskoga (slavenskoga) jazika ljudem služiti hoteli, najprvo vam Hrvatom i Dalmatinom, potom takajše Bošnjakom, Bežjakom, Srblanom i Bulgarom. c Toga radi jesmo va ovo naše tumačenje ove priproste, navadne razumne, obćene, vsagdanje, sadašnjega vrimena besede, koje Hrvati, Dalmatini i drugi Slovenci (Slaveni) i Kranjci najveće va njih govorenju govore, hotili postaviti. ./../ Ako li paki koja besida ili slovo vam se bude videlo nerazumno ili krivo, dajte nam to isto redom v ljubove na znanje, hoćemo se popraviti i

²⁸ Vidi također pretisak *Novoga testamenta* iz 2007., kao i latinični prijepis iz 2013. i 2015. Zanimljivo je spomenuti da je Trubar u pismu od 15. srpnja 156. godine pisao caru Maksimilijanu II. koje završava riječima: »./../ Spoštljivo omenjenemu knezu württemberškom sem poslao dve napisani hrvaški poglavji iz nove zaveze in troje natisnjenih hrvaških alfabeta. Le-to bo njegva knežja milost s tem poslala vašemu kraljevemu veličanstvu itd. Iz njih naj vaše kraljevo veličanstvo dozna, ali smo s hrvaškim tiskom in prevajanjem na pravi poti ali ne.« Pismo objavio Rajhman (1986: 69). Spomenuta dva poglavlja iz *Novoga testamenta* (autograf Stipana Konzula) u Jembrih (2007: 51–73). Inače izvornik se nalazi danas u Beču: Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Minoritenplatz 1, pod oznakom: Österr. Akten, Abt. Crain, Fasc. 3, Fol. 171–188. Zahvaljujem se osoblju dotičnog Arhiva što mi je bilo moguće svojedobno naručiti kserox-kopije tog izvornika koji sam prvi put reproducirao u pogovoru uz pretisak *Novog testamenta* (glagoljica), 2007. i svojoj knjizi (Jembrih 2007).

²⁹ Vidi pretisak *Novoga testamenta* iz 2007., kao i latinični prijepis iz 2013. i 2015.

poboljšati. I ako je ošće ko slovo u kih besedah krivo ili naopak postavljeno, to vi takajše na dobro i na bole stumačite i vazmite. Jere svaki početak poimani v ovih velikih teških ričah i nigdar ne bil naplne svršen. Mi smo sada v naglosti učinili koliko smo najbolje i razumnije mogli, i za naprid ošće hoćemo s božju pomoću verno paščiti se što najveće budemo mogli. /.../ Vaši službenici i kapelani – Anton Dalmatin, Stipan Istrijan.³⁰

Kao što se iz navedenoga citata iz *Predgovora* NT razabire, prevoditeljima je itekako bilo stalo do što razumljivijega jezika koji su odabrali, a to je bio jezik sjevernoga čakavskog govornog područja s obilježjem crkveno-slavenskoga jezika, no u leksiku višefunkcionalne uporabnosti na terenu.³¹ To se posebno može razabrati u riječima označenim zvjezdicom * kojom tu riječ u tekstu obilježuju, a na rubnici također sa zvjezdicom* postavljaju drugu riječ koja je u uporabi na određenome terenu, govornoj sredini; takve riječi postaju sinonimi.³² Drugim riječima, prevoditelji su težili jednoj jezičnoj demokratičnosti znajući da živa riječ s terena itekako treba biti uvrštena u prijevod NT.

Kada se uzme u obzir sve što je ovdje rečeno, u vezi s uraškim projektom, proizlazi da su njegovi nositelji, želeći ostvariti svoju ideju, bili dobro organizirani i suradnički funkcionalno povezani. U svom pothvatu bili su uvjereni da njime doprinose širenju i učvršćivanju reformacije u južnoslavenskim zemljama 16. stoljeća.

LITERATURA

Franjo BUČAR, 1920: Računi o dohocima i troškovima za hrvatsku protestantsku tiskarnicu u Urachu – Tübingenu u godinama 1561. do 1563. *Građa za povijest književnosti hrvatske*. Knj. 9. Zagreb: JAZU.

Franjo BUČAR, Franjo FANCEV: 1938: Bibliografija hrvatske protestantske književnosti za reformacije. *Starine*. Knj. 39. Zagreb: JAZU.

Nikola CRNKOVIĆ, 1985: Protestantizam u južnoslavenskim zemljama. *Kratka povijest protestantizma*. Ur. Jean Boisset. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.

Theodor ELZE, 1897: *Primus Trubers Briefe*. Tübingen.

Stanko JAMBREK, 2017: *Reformacija nekad i danas*. Zagreb.

Anton JANKO, 1997: *Primus Truber, Register Commentarium*. Ljubljana.

Alojz JEMBRIH, 2007: *Stipan Konzul i »Biblijski zavod« u Urachu*. Zagreb: Teološki fakultet Matija Vlačić Ilirik.

– –, 2014: *Tragom turopoljske povijesti*. Velika Gorica: Pučko otvoreno učilište.

Ivan KOSTRENIČIĆ, 1874: *Urkundliche Beiträge zur Geschichte der protestantischen Literatur der Südslaven in den Jahren 1559–1565*. Wien.

Ivan KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, 1886: *Glasoviti Hrvati u prošlosti*. Zagreb.

Jože RAJHMAN, 1986: *Pisma Primoža Trubarja*. Ljubljana: SAZU.

Mirko RUPEL, 1966: *Slovenski protestantski pisci*. Ljubljana.

---

³⁰ *Isto*.

³¹ Vidi: Kuštović (2014: 115–129).

³² Više o tome, vidi: Jembrih (2007: 181, 204).

Oskar SAKRAUSKY, 1989: *Primus Truber: Deutsche Vorreden zum slovenischen und kroatischen Reformationswerk*. Wolfsberg.

Christian Friedrich SCHNURRER, 1799: *Slavischer Bücher in Württemberg im 16. Jahrhundert*. Tübingen.

Štefan BARBARIČ, 1986: Slovenska reformacijska književnost v srednjeevropskem kontekstu. *Družbena in kulturna podoba slovenske reformacije*. Ljubljana: SAZU.

Sanja VULIĆ, 2016: Jezična analiza hrvatskih reformacijskih izdanja. *Periodicum 2016*. Wien: Hrvatska akademska zajednica.

Janez WEISS, 2010: Reformacija na Metliškem. Prispevek k celovitejšemu razumevanju pojavnosti protestantizma na Slovenskem. *Kronika*, 3. Ljubljana.

Hans Bernhard ZIMERMANN, 1937: Hans Ungnad, Freiherr von Soneck, als Förderer reformatorischer Bestrebungen bei den Südslaven. *Süddeutsche Forschungen* 2. München.

URACH – JUŽNOSLOVANSKI PREVAJALSKI IN IZDAJATELJSKI PROJEKT V OBDOBJU REFORMACIJE

Ko govorimo o omenjenem projektu v Urachu, imamo v mislih hrvaški biblijsko-prevajalski krog, ki je v Ungnadovih prostorih dvorca *Amandenhof* pripravljala za tisk knjige v glagolici, cirilici in latinici. Za predhodnika tega projekta lahko prepoznamo delovanje Primoža Trubarja in Petra Pavla Vergerija ml., kot tudi vojvode Krištofa in drugih pomočnikov ter mecenov v različnih nemških krajih. Projekt je bil namenjen tedanjim južnoslovanskim narodom z željo, da bi dobili Biblijo v svojem nacionalnem jeziku. Ob tem pa so bila natisnjena tudi druga dela, npr. postile, katekizmi in dela, katerih cilj je bil širjenje in utrjevanje reformacije v omenjenem prostoru. Pri prevajanju sta največje breme prevzela Stipan Konzul in Antun Dalmatin s sodelavci, in sicer zahvaljujoč Primožu Trubarju. Glede na znana dejstva lahko rečemo, da je šlo za prvi mednarodni izdajateljski projekt, ki je bil s svojo dejavnostjo usmerjen k južnoslovanskim narodom 16. stoletja. Trubar je imel prav, ko je zapisal, da se »sveto biblijsko pismo in druge pobožne knjige /.../ v tej hudih časih, prevajajo tudi v slovenski in hrvaški jezik in tiskajo v treh različnih pisavah, kar se, odkar svet stoji, še ni zgodilo.« V članku so osvetljene tudi druge okoliščine, ki so doprinesle k uspešni uresničitvi omenjenega prevajalskega in izdajateljskega projekta v Urachu med letoma 1561 in 1565.
